

**ÚJ UTAK AZ IMRE SÁNDOR-KUTATÁSBAN:
IMRE SÁNDOR MŰVELŐDÉSPEDAGÓGUS PINTÉR
JENŐ IRODALOMTÖRTÉNÉSHEZ ÍROTT LEVELEINEK
(1913–1940) BIOGRÁFIAI JELENTŐSÉGE**

Szüts-Novák Rita

DOI: 10.25116/kozelitesek 2019.3-4.6

Absztrakt

A vonatkozó bibliográfia áttekintése és gondos feldolgozása után megállapíthatjuk, hogy a Széchenyi István nyomdokain haladó Imre Sándor pedagógus és művelődéspolitikus tevékenységével az emlékezéskultúra erősödésének hatására mind időszerűbb foglalkozni. Századfordulós színre lépése óta nem telt el olyan évtized, amikor pedagógiai körökben ne lett volna terítéken munkássága – időszerűsége ez által is bizonyított. A tanulmányok, recenziók felhangja többnyire pozitív volt, de a személyes érintettség, az érvényes közgondolkodás és a Zeitgeist adta ideológiák mindig más aspektusban mutatták be őt. Ezúttal az Országos Széchényi Könyvtár korabeli kéziratári anyagát vizsgáljuk annak bizonyítására, hogy mikrohistorizáló eszközök segítségével, Imre Sándor kortársaival folytatott hivatalos és személyes levelezésének szövegelemzésével értelmezhető legobjektívebben napjainkban a művelődéspolitikus pedagógiai munkássága. Az ilyen típusú források sokfélesége és színessége inspiráló halmazt eredményez, és bár a kutatási folyamat mozaikszerűsége veszélyt rejt magában (Nádasi 1993), a pedagógusról szóló narratívát nagyban árnyalja. Jelen tanulmányunkban a szűkítés igényével kiemeljük és medializáljuk az Országos Széchényi Könyvtár kéziratári anyagában található, Imre Sándor és Pintér Jenő irodalomtörténész eszmecseréjéről szóló dokumentumot.

Kulcsszavak: Imre Sándor, Pintér Jenő, mikrohistória, pedagógusképzés

Abstract

New paths in the research on Imre Sándor: The biographical significance of the correspondence between Sándor Imre and Jenő Pintér (1913–1940)

After reviewing the relevant bibliography, the author can conclude that Sándor Imre, a professor and cultural stakeholder was following the footsteps of István Széchenyi. Since the turn of the 20th century, it has not passed a decade when Sándor Imre was not discussed in highest pedagogical circles. The tone of the studies and reviews was mostly positive, but Imre's personal involvement, valid public thinking, and the ideologies of the Zeitgeist always presented him in different aspects. In this paper we examine the manuscript materials of the National Széchényi Library to prove that by means of microhistorical tools and by analyzing the official and personal letters of Sándor Imre, the most objectively interpretable representation of his pedagogical work can be produced. The variety of these

sources results in an inspiring set, and the mosaic-like nature of the research greatly overshadows the previous narrative of Imre's educator role. In the present study, the author highlights and mediates the discussion of literary history by Sándor Pintér Jenő Imre based on the manuscript material of the National Széchényi Library.

Keywords: Sándor Imre, Jenő Pintér, microhistory, teacher training

Új irányok a neveléstörténeti pedagóguskutatásban: Imre Sándor (1877–1945)

„Noha a múlt nem létezett, mikor még jelen volt, most úgy tör fel bennünk, mintha úgy történt volna meg, ahogy most előtör belőlünk.” (Walser 2004:12)

Értelmező jellegű kutatásunk konkrét tárgyát az Országos Széchényi Könyvtár kéziratári állományában levő dokumentumok felfedezése adta. Megállapítható, hogy az interdiszciplináris történeti vizsgálódás számos új eredménnyel gazdagítja mind a neveléstörténetet, mind a kultúrtörténetet, de irodalomtörténetünket is árnyalja. A külső forráskritika az Országos Széchényi Könyvtár kéziratári anyagával (későbbiekben OSZK Kt.) kapcsolatban ritkán releváns, ezért jelen esetben is figyelmen kívül hagyjuk, és a nem elhanyagolható belső forráskritikát terjedelmi okokból az alábbiakban vázlatosan, egy más alkalommal részletesen ismertetjük.

Imre Sándor gazdag elméleti tevékenységéről már kortársai által (Rácz 1903), majd halálát követően is sok elméleti munka született, de számos tartalmaz ezek közül pontatlan, idejétmúlt nézeteket. A teljesség igénye nélkül utalunk itt Heksch Ágnes szegedi neveléstörténész (Pukánszky 1997) 1969-es monográfiájára (S. Heksch 1969). A szerző könyve egyértelműen mérföldkő az Imre Sándor-kutatás történetében. Egyrészt mert egyedülálló hosszúságban, 299 oldalon szól Imre művelődéspolitikai tevékenységéről, másrészt pedig Heksch Ágnes végre kísérletet tesz arra, hogy felmentse Imrét a túlzott nacionalizmus igazságtalan vádjai alól. Ehhez azonban egy másik politikai ideológiát hív segítségül. Célunk annak bizonyítása, hogy néhány neves kortárs neveléstörténész (Martinkó 2005; Pukánszky 1995; Ronkoviczné 2001, 2002; Benedek 2011) által kijelölt úton haladva, az elsődleges források széles körű elemzésének segítségével (különös tekintettel Imre hivatalos és személyes leveleire) lehetséges Imre Sándor pedagógus hiteles és árnyalt megítélése.

Kijelenthetjük, hogy bár az eddigi szakirodalom Imre Sándor gondolatrendszerét többféle megközelítésben bemutatta, leveleinek szöveganalízise elmaradt. Hipotézisünk szerint, mivel kontextustól független igazságok nincsenek, azok a részletekben rejlő adatok, amelyekhez a kéziratok elemzésével jutunk valamint a pedagógus biográfiájának és kapcsolathálózatának feltérképezése új megvilágításba helyezik munkásságát, s nem csupán a neveléstörténet számára jelentenek áttörést, hanem Pintér Jenőhöz és Négyesy Lászlóhoz kapcsolódva irodalomtörténeti ismereteinket is árnyalják.

Pintér Jenő (1881–1940), a „kétmázsás irodalomtörténet” szerzője

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának állományában négy, Imre Sándortól származó, Pintér Jenőnek szóló levél található, a válaszok sajnos nem maradtak fenn. Kettejük levelezése már 1913-ban elkezdődött, amikor Imre egy meghíúsult találkozásról írt, illetve megköszönte Pintér neki küldött könyvét (Imre, 1913). Imre Sándor Kolozsváron töltött tanári évei után a dokumentum keletkezésekor már öt éve a Budapesti Polgári Iskolai Tanítóképző (Paedagogium) pedagógia tanára volt (Tóth 1998). 1912-ben jelent meg *Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődéspolitikához* című tanulmánykötete, amit a következő évben a *Széchenyi és a magyar nevelés jövője* és *Báró Eötvös József művelődési politikája* követett.

A Beöthy Zsolt-tanítvány Pintér Jenő, Császár Elemérrel együtt a hivatalos irodalomtudomány pozitívista képviselője volt, az 1910-es évektől jelentek meg átfogó irodalomtörténeti munkái. *A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei fellépéséig* című két kötetben még gimnáziumi tanársága idején írta meg, amelyet az MTA Semsey-pályadíjjal és a vele járó 3000 koronával jutalmazott. A jászberényi gimnázium történetében példátlan volt, hogy valaki gimnáziumi tanárként akadémiai elismerésben részesült. 1912-től az *Irodalomtörténet: a Magyar Irodalomtörténeti Társaság havi folyóiratának szerkesztője*, megismerkedésük Imre Sándorral erre az időszakra datálható. Itt meg kell jegyeznünk: Imre Sándor azonos nevű irodalomtörténész-nyelvész nagyapja hatásának tudható be, hogy a pedagógus is már fiatal korában fogékonyvá vált a kultúra, különösen a bölcsészet iránt, a kolozsvári egyetemen magyar-német szakos tanári diplomát szerzett. Idősebb Imre Sándor debreceni osztálytársa volt Arany Jánosnak, és Trefort Ágoston felkérésére 1872-től az első irodalomprofesszornak nevezték ki az ország második egyetemeként alapított Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen (Szűts-Novák 2019).

Ifj. Imre Sándor és Pintér Jenő levelezése kölcsönös szakmai nagybecsülésről árulkodik. „Jól esik tudni, hogy van megtörhetetlen erélyű ember is, ha már én réges-régen nem vagyok is ilyen” – írta Imre barátjának (Imre 1932:1). Pintér rendszeresen küldött Imrének tiszteletpéldányt éppen megjelent könyvéből, aki az évek múlásával egyre többsoros üzenetben biztosította barátját hálájáról: „Örülök, hogy véletlen itthonlétemben hozta a posta legújabb óriásgyermekedet. Köszönetemet, amelyet már oly sokszor elmondtam, ugyanazokkal az érzésekkel ismétlem”.

Az ezt követő mondatban figyelemreméltó életrajzi adat szerepel, hiszen ebben nem csak Imre szerteágazó érdeklődéséről, hanem éppen az elméleti pedagógiai hivatás, a neveléstörténet-írás életében betöltött, nem elhanyagolható szerepéről ad számot:

„Most nagyot sóhajtottam: ha ez a kötet nem sokkal, csak 25 évvel ezelőtt jelent volna meg, mennyivel

könnyebb lett volna nekem bizonyos dolgom, s akkor aligha hagytam volna azt, ami voltaképpen mindig elsősorban érdekelt: *a magyar nevelői gondolkodás történetével való foglalkozást!*" Imre utalása vélhetően *a magyar nevelés története* tárgykorben a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen negyed évszázada történt egyetemi magántanárrá habilitálására és néhány tematikailag azonos munka megírására vonatkozott. Imre elméleti munkásságában előszeretettel foglalkozott a nagy pedagógus elődökkel; Alvinczi Péter kassai magyar pap életével, Széchenyi István nemzetnevelő gondolataival, vagy Eötvös József művelődéspolitikájával (Imre 1898, 1904, 1909).

További érdekesség, ahogyan Imre jókívánságait fejezte ki levelében: „Adja Isten, hogy a VI-VII-VIII. (elég lesz?) oszlop is teljes egészséged és munkakedved bizonyítékaként mielőbb elkészüljön! Ha én nyilván nem láthatom is azokat!”. A prófécia csak részben teljesült, hiszen valóban 8 rész készült el Pintér irodalomtörténetéből, ám a befejező rész két kötetben jelent meg. Az utolsó könyv publikálását azonban már nem érte meg a szerző, Pintér Jenő 1940. november 7-én, ötvenkilenc évesen meghalt.

Imre barátjához szóló utolsó fennmaradt levele ebből az évből származik, és szintén sokat elárul a két férfi kapcsolatáról s a 20. század közepén működő értelmiségi elit dinamikájáról (Imre 1940). A kéziratból kiderül, hogy közös ismerősükön, Fellner Frigyes (1871-1945) közgazdászon keresztül, aki akkor már négy éve a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Imre tudomására jut, hogy Pintér Jenő az Akadémia II. osztályának tagjelölő megbeszélésén Imre megválasztását javasolta. A pedagógus a tőle megszokott udvarias hangnemben megköszöni barátja gesztusát, de határozottan az ajánlás visszavonására kapacitálja. Imre a későbbiekben sem lett akadémikus, ellentétben nagyapjával, akit 1858. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1879. május 22-én rendes tagjává választott, és aki barátainak, így Gyulai Pál (1826-1909) irodalomtörténésznek írt leveleiben is gyakran panaszkodott akadémiai széthúzásra, illetve a „sience nemzetietlen embereire” (Imre 1875).

Joggal merülhet fel a kérdés, vajon mely okok vezettek odáig, hogy ifj. Imre Sándor visszautasítsa az akadémiai tagságot. Erre vélhetően részben választ kapunk a kronológiailag második, de jelen írásunkban negyedikként tárgyalt levél alábbi, alapos elemzése során (Imre 1930).

A levél tanúsága szerint 1930-ban Tapolcafürdőn, őszi pihenője alatt érte a felkérés Imrét, hogy vegyen részt a Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából készített emlékkötet elkészítésében.

„Mint »pedagógusról« nem tudok semmit: a gyakorlóiskolában soha sem jártam, ily fajta dolgozatát egyet ismerem, amelyet valamikor régen, talán 1906-ban gr. Teleki Lászlóról írt a címen [Négyesy 1901], ez becses dolgozat nem elég ahhoz, hogy ezen az alapon írhasak róla bármit is. Tehát nincs

tárgyam. *Van azonban egy igen erős személyes okom, amely határozottan lehetetlenné teszi, hogy az emlékfüzetben közreműködjek: N. L. egyike volt azoknak, akikről tudom, hogy nagyon fontosnak tartották, hogy ne engem válasszanak 1925 tavaszán a Magyar Paed. Társ. elnökének, hanem hogy akit meg is választottak. Ezt a bukást tekintem életem egyetlen bukásának, még hozzá értelmetlen bukásnak.

* A M. P. [Magyar Paedagógia folyóirat] szerkesztői munkájáról kellemetlen személyes emlékem van 1899 végéről Schnellerrel kapcsolatban.” – szöveg Imre Sándor válasza Pintér Jenő felkérésére.

Az emlékkönyv természetesen Imre Sándor közreműködése nélkül is elkészült, és olyan nevek ünnepelték Négyesy-t, mint Császár Elemér, Gulyás Pál, Kéky Lajos, Sík Sándor, Szász Károly, Szinnyi Ferenc (Pintér 1931).

A Négyesy-szemináriumok atyja

Négyesy László (1861–1933) irodalomtörténész és esztéta volt, s mindkét tárgyát tanította 1911 és 1932 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Amiről igazán ismert személye, hogy ő tartotta a magyar irodalomtörténet-írásunkban legendássá vált stílusgyakorlatokat, a Négyesy-szemináriumokat. A szabadelvű műhely nagy hatással volt a jövő nyugatos nemzedékeire is, az önképzőkörbe járt a kötet kapcsán már említett Császár Elemér és Kéky Lajos, de jelen volt többek között Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és unokatestvére, Csáth Géza, Karinthy Frigyes, Juhász Gyula. Utóbbi, aki titkára is volt a szemináriumnak, így emlékezett az órákra:

„Négyesy nagyon kedves, jószívű tanárunk volt, végtelenül előzékeny, az ifjúságot megértette és a tehetséget megbecsülte. Bizonyos, hogy konzervatívabb volt, mint mi és nem mindig osztotta nézeteinket, de hiszen mi az irodalmi forradalom zászlóját bontogattuk akkor, fiatalságunk boldog májusában. Az új magyar irodalom nevében hadd köszöntöm őt, az új rendes akademikust; én, a vén diák, a régi titkár” (Juhász 1918:3).¹

1891 és 1911 között gyakorló gimnáziumi tanár volt Négyesy, gyakorlatait említette levelében Imre, amiről ő művelődéspolitikusként meglehetősen keveset tudott. Négyesy részt vett a gimnáziumi magyar nyelv és irodalom tantervek kidolgozásában is, és számos publikációt közölt tőle a *Magyar Nyelvőr*, az *Egyetemes Philologiai Közöny*, illetve a 19. század utolsó éveiben a *Magyar Paedagógia* szerkesztője is volt.

Négyesy László *A Pallas nagy lexikona* számára nagyságrendileg több száz szócikket írt; irodalmi, verstani és retorikai témában. A levélben írt személyes konfliktus okait keresve szövegelemzésünk és retrospektív kutatásunk során egy vonatkozó, erősen kritikus felhangú szócikket találtunk, amelyre

¹ bővebben lásd <https://mek.oszk.hu/06500/06522/06522.htm#23>

bár nem utalt Imre, de hatással lehetett döntése meghozatalára. Négyesy László ugyanis idősebb Imre Sándorról írt az említett lexikon számára, amely bejegyzésre Szinnyei József is hivatkozik a *Magyar írók élete és munkái* című művében:

„Munkássága kivált a nyelvújítás [!], a régi nyelvemlékek és a népnyelv és népköltés terén fontos. Igen nagy adatkészlettel és alaposággal dolgozik, de rendszere kevésbé világos; előadásának bizonyos zamatosság mellett is nehézkes volta akadályozza műveinek hatását” (Négyesy 1893–1900:600).

1922-ben Pintér Jenő az ominózus, későbbiekben tárgyalt 1925-ös eset előtt, egy újságcikk tanúsága szerint még „egy asztalhoz tudta ültetni Négyesyt és Imrét”, amikor az irodalomtörténész frissen megjelent, nagysikerű kézikönyvének bemutatója zajlott: „Égető szükség volt a magyar irodalom kézi könyvére és egész életét, nagy tudását e célnak szentelve megírta azt Pintér Jenő tankerületi főigazgató a Hollós Mátyás társaság tiszteletbeli elnöke. A munka megjelenése alkalmából barátai és tisztelői által rendezett összejövetelen Bitter Illés, Imre Sándor, Négyesy László, Sajó Sándor, Zilahi Kiss Jenő, Siegescu József és Kmoskó Mihály üdvözölték a nagy munka megíróját és ezeket a beszédeket a Franklin Társulat mint az Irodalmi történet kiadója most füzetbe gyűjtve kiadta” (Budai napló, 1922:3).

Négyesy 1896-ban a Magyar Pedagógiai Társaság tagja és folyóiratának szerkesztője lett, a dokumentum keletkezésének évében, 1930-ban pedig már a tiszteleti tagok sorába is beválasztották. A Magyar Paedagógiai Társaság alapszabályait öt évvel korábban a magyar pedagógusok önkéntes egyesülete terjesztette fel és a belügyminisztérium még ezévben jóváhagyta. Célját a társaság a következőképpen fogalmazta meg: „A paedagogianak és segéd tudományainak magyar nyelven művelése, a hazai közoktatásügy egész körében felmerülő elvi kérdéseknek tudományos jellegű tárgyalása, a paedagogia múltjának kutatása, a paedagogiai elvek népszerűsítése és terjesztése” (Magyar paedagogia, 1892:124–125).

Finánczy Ernő (1860–1935) és Kornis Gyula (1885–1958)

A Társaság 1925-ben leköszönő elnöke, Finánczy Ernő pedagógus, a neveléstörténet jelentős személyisége, a társaság alapító tagja volt, majd távozását követően örökös tiszteleti elnökké választották. Finánczy 1913 és 1921 között Imre Sándorral együtt szerkesztette a Magyar paedagogia című folyóiratot (az utolsó években már Nagy József Bélával együtt), majd az elnöki székhez hasonlóan a lap szerkesztését szintén 1925-ben adta át (Csapó-Pukánszky 1993). Ekkor kezdett el Nagy József Béla (1884–1967) nyelvész mellett dolgozni szerkesztőként Kornis Gyula (1885–1958), aki Finánczy Ernő tíz évvel később bekövetkezett halálakor a gyászbeszédet is tartotta (Kornis 1935).

Kornis Gyula, a korszak egyik legnevesebb művelődéspolitikusa írta a neveléspolitikai aktuális feladatairól a következőket: „Az első régi: a nemzeti érzés pozitív ápolása [...] Iskoláink tantervében minden nemzeti tárgynak csak egy tengely körül kell forognia: az integer Magyarország körül [...] Meg kell teremtenünk az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiáját [...] A nemzeti kultúrpolitika másik fő feladata az ifjúság lelkének megvédése az internacionalizmus szelleme ellen [...] A második feladattal a legszorosabban összefügg a harmadik: a nemzet intelligenciájának visszamagyarosítása, mondhatnánk eljudaizálódásával szembeni hungarizálása [...] Minthogy az itt vázolt szellemet a keresztény morál tartalmazza a legteljesebb mértékben és a leghatásosabb módon, a nemzeti politikai nevelés csak úgy lehet biztosítva, ha keresztény vallásos érzület hatja át” (Kornis 1921:21–28).

Kornis munkásságát a keresztény-nemzeti ideológia, a keresztény morál középpontba állítása, a nemzeti érzés hangsúlyozása és az internacionalizmus elleni fellépés jellemezte (Pukánszky 2003).

Tanulmányunk tárgyához érve, ő volt a levél azon meg nem nevezett szereplője, aki Fináczyt nem csak a legnagyobb szakfolyóirat szerkesztésében váltotta, hanem Négyesy és mások támogatásának következtében Imre Sándor helyett a Magyar Pedagógiai Társaság elnöki székét is átvette:

„Eszerint a 34 tiszteletbeli és rendes tag által beadott szavazólapok közül egy üres volt, Imre Sándor 13, Kornis Gyula 20 szavazatot kapott. Ennek alapján a korelnök Dr. Kornis Gyula egyetemi tanárt a Magyar Paedagogiai Társaság elnökévé megválasztottnak nyilvánítja” (Magyar Pedagogia 1925:69–78).

Neveléstörténeti szempontból rendkívül érdekes változások zajlottak a XXXIII. nagygyűlésen, 1925. március 21-én a Társaság vezetőségében. Mindamellet, hogy Fináczy Ernő 20 év elnöklés után lemondott a Társaság elnöki tisztéről, Pintér Jenő alelnök *másnemű halmozódó elfoglaltsága miatt szintén kifejezte óhaját, hogy a Társaságban viselt alelnöki tisztéről visszavonulhasson.*

Többek között a következő tisztségek kerültek megszavazásra aznap: Mosdóssy Imre székesfővárosi királyi tanfelügyelő alelnöksége a népiskolai oktatás köréből, Dr. Friml Aladár főigazgató alelnöksége a középiskolai oktatás köréből és nem utolsósorban Dr. Schneller István nyugalmazott egyetemi tanár alelnöksége a főiskolai oktatás köréből.

Az elnöki szék elvesztése mellett érzékenyen érinthette Imre Sándort az is, hogy Kornis Gyula korábban meglehetősen bírálta az első világháború előtt és alatt megjelent polgári koncepciókat, mindenekelőtt az Imre Sándor 1912-ben megjelent *Nemzetnevelés* című művében, illetve Nagy László *A magyar közoktatás reformja* című tanulmányában jelentkező demokratikus tendenciájú

állásfoglalásokat. Kornis Gyula említett kinevezései után 1927-től 1931-ig, így a tárgyalt levél keletkezésének idejében (1930) Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter köztisztviselőként állómunkatárs lett közoktatásért felelős államtitkárként. Számos oktatásügyi törvény előkészítésében és végrehajtásában vett részt, elsősorban a magyarországi középiskolák irányításával, a tantervi és az iskolaszervezeti kérdésekkel foglalkozott (Mák 1971). Klebelsberg egyébként a levélben tárgyalt kérdéses időben szerepet játszott előbb Imre Sándor kényszerű szabadságolásában, majd 1924 végén adminisztratív államtitkári posztjáról történő felmentésében (Pukánszky 1995).

A szakmai konfliktusok dacára Kornis Gyula a *Magyar pedagógiában* Imre Sándor egyetemi működésének harmincéves fordulójára megjelent közleményben három és fél oldalon méltatta a pedagógust, ahol *A neveléstudomány magyar feladatai* (Imre 1935b) című frissen megjelent kötetére is pozitívan reflektált, ahogy Imre szakmai munkásságát is méltatta:

„Ez a könyv a neveléstudománynak egy hosszú elmélkedő élet folyamán szakadatlan munkásság közepett kiérlelt rendszeres problematikája. Sok szó hangzik el ma a tudatos magyar tudománypolitikáról s ennek tervszerűen szervező erejéről: Imre Sándor mintát adott erre a maga tudományterületén. Világosan látja a neveléstudomány egyetemes és hazai feladatait, ezek eszközeit és nehézségeit, közvetett és közvetlen munkatervét a nagy és kis népek körében. Problematikáját a nevelés fogalmából levezetve, elvi alapra helyezi. Igen becses történeti visszapillantása a neveléstudomány sorsára Magyarországon. Őszinte és férfias szavai megfognak bennünket, amikor a nevelésügyi kutatás szervezetlenségének okait feltárja. Szinte hiánytalan rendszerbe foglalja mindazokat a feladatokat, amelyek a nevelés élettani és történelmi előzményeinek szempontjából reánk várnak. A könyvből a magyar nemzetnevelés tudományos rendszerének körvonalai tárulnak eléink, amelyeknek tartalommal való megtöltése valóban a magyar nevelési elmélkedők termékeny eszménye kell hogy legyen. A magyar nevelő társadalom mélyen hálára kötelezve érezheti magát Imre Sándornak, hogy sok évtizedre megadta neki a tudatos és rendszeres munkaprogramra szilárdan kitűzött célpontjait” (Kornis 1935:141–144).

Véleményem szerint Kornis elnökké választásában a politikai okok mellett érvként merülhetett fel az a körülmény is, hogy míg ő a pesti egyetemi elithez tartozott, Imre a kolozsvári szellemi körrel ápolt szorosabb kapcsolatot. A kolozsvári pedagógiai műhely pedig merőben más irányt képviselt, mint az erősen teológiai orientációjú pesti, ahol a tanárok között volt Kármán Mór, Finánczy Ernő és Prohászka Lajos. A kolozsvári elhatárolódott a herbarti pedagógiai iskola törekvéseitől, és inkább a klasszikus német és angolszász vonalat követte, így az erkölcsi nevelést felváltotta a polgári nevelés, megteremtve a reformpedagógia eszmei előzményeit (Pukánszky 2003).

A miértek és személyes ellentétek felgöngyölítésében már csak egy a levélben szereplő Imre Sándor-gondolat magyarázatával maradtunk adósok, mégpedig a következővel: „A M. P. [Magyar Paedagogia folyóirat] szerkesztői munkájáról kellemetlen személyes emlékem van 1899 végéről Schnellerrel kapcsolatban”.

Négyesy László – ahogy fentiekben utaltunk már rá – a század végén a *Magyar paedagogia* szerkesztője volt, tehát az ő idejére esett az 1899-es év, amikor Schneller István szintén a lap munkatársa volt, és mint tag, Kolozsvárról financiálisan is rendszeresen támogatta a folyóiratot (Gyulay 1899).

Schneller István (1847–1939) és Waldapfel János (1866–1935)

Schneller István felsőfokú iskoláit Sopronban végezte, majd a kor szokásainak megfelelően tanulmányútra ment Halléba és Berlinbe. Végzettségét tekintve teológiai és bölcsészdoktor volt, s 1913-tól a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Tanított Eperjesen és Pozsonyban, majd Felméri Lajos (1840–1894) neveléstan tanárt követte 1894-ben a kolozsvári egyetem Pedagógiai Tanszékének élén. Az idős kort megélt, nagyra becsült pedagógus szintén a kolozsvári iskola képviselője volt, Imre Sándor tanára és szakmai példaképe (Imre 1939, Ravasz 1984). Tanszékvezetése alatt teljesedett ki a dualizmus korában elkezdődött oktatási fellendülés a kolozsvári egyetemen, amit a világháború akasztott meg. Először azért, mert már az első évben is nagy volt a száma azoknak a diákoknak és tanároknak, akik bevonultak a frontra, majd azért, mert az egyetem vezetősége megtagadta 1919-ben az I. Ferdinánd román király nevében tőle elvárt hűségesküt (Szokolszky 2009). Ebben az időszakban a kolozsvári egyetem rektora volt Schneller, és a vesztes háború után neki kellett átadni a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet a román hatóságoknak. Az egyetem tanáraival Budapestre menekült, ahol a jogfolytonosság fenntartása miatt átmenetileg folytatták a munkát a Pedagógiumban és az első kerületi gimnáziumban, majd 1921. októbertől elkezdődött Szegeden az oktatás (Pukánszky 2002).

Az Imre által hivatkozott eset Schneller tanszékvezetése alatt játszódott le a Négyesy László által szerkesztett *Magyar Paedagogia* című szakfolyóiratnál. A polémia kezdete vélhetően Schneller István *A tanárképzésről* című munkájának októberi megjelenéséhez vezethető vissza, ahol Schneller kiemelte a tudományos, elméleti oktatás jelentőségét a tanárképzésben:

„Az 1898-ik év jún. és július havát németországi egyetemeken és középiskolákon töltöttem. Hospitáltam ott, számos szakférfiúval személyesen is érintkeztem, nevezetesen a végett, hogy láthassam a tanárképzést célzó intézményeket s megbeszéljem az e téren működőkkel a tanárképzés ügyét. [...] A tanárképzés a tanítóképzéstől lényegileg abban különbözik, hogy amaz a hivatásra való közelebbi képzést a tanulmányozás alapjára fekteti és pedig úgy, hogy minden a gyakorlati térre lépő tanárnál a tudományos s közelebb a szakszerű tudományos képzettséget feltételezi” (Schneller 1899:418).

Schnellernek az oktatás megreformálásával kapcsolatos javaslatára a folyóirat 9. számában heves támadás érkezett Waldapfel Jánostól:

„Hiszen Schneller cikke annyi mindenféle kérdést érint – érint, de nem tárgyal, annyifelé tartozó állítást kockáztat – kockáztat, de nem bizonyít, annyi nyílt és rejtett élű vágással suhint – suhint, de nem talál jobbrabakra, holtak és élők, külföldiek és belföldiek felé, vonal felett és vonal alatt, hogy ha mindenre, a mit szóba hoz, illetőleg mindenre, a mit helytelenül és ferdén felállít és megítél, helyreigazító észrevételeket akarnék tenni, e megjegyzések egyfelől nagyon is terjedelmesekké, másfelől nagyon is vegyes tartalmúakká válnának” (Waldapfel 1899:497).

A helyzet elmérgesítésében Négyesy László szerkesztői felelőssége abban is kereshető, hogy Waldapfel a Magyar Paedagogiai Társaság 1899. november 18-án tartott felolvasó-ülésén előadott szövegét szintén frissen közölte az újságban:

„A gyakorlóiskola, melyet Schneller István e cikke megtámad, ugyan épenséggel nem a budapesti gyakorlógymnasium, melyet különben is csak egy, épen nem támadó jellegű helyen említ, sőt cseppet sem hasonlít ehhez; más célú, más szervezetű, másfajta növendékű, mint emez és mégis, minthogy Schneller cikke a gyakorlóiskolát, melyet támad, meg nem nevezi és minthogy Magyarországon, sőt mondhatni az egész világon csak egyetlen egy önállóan szervezett tanárképző gyakorló- iskola van, sokakban, sőt eddigi tapasztalatom szerint mindenkiben azt a véleményt keltette, hogy a cikk a budapesti gyakorlógymnasiumra céloz, ezt teszi támadása tárgyává, ezt kívánja a seminargymnasium intézményével helyettesíteni” (Waldapfel 1899:578).

A szerző, Waldapfel János (1866–1935) nem véletlenül érezte szívügyének a gyakorlóiskola létjogosultságának kérdését, hiszen 1889–1893-ban a budapesti gyakorló főgimnáziumnak volt tagja, majd miután középiskolai tanári oklevelet szerzett 1893-ban, egy jénai tanulmányutat követően 1896-ban a budapesti egyetemen bölcsészdoktor lett. A vizsgált tanulmányok megírása idején pedig a budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára, innen vonult később nyugdíjba. Továbbá ahogy Imre és Kornis esetében, Schneller és Waldapfel incidensében is érezhető a két irányzat, a kolozsvári és a pesti iskola különbözősége. Ezt bizonyítja az a tény, hogy dolgozatában Schneller erősen bírálta a német egyetemek működését.

A vita december közepére kulminált, aminek nyoma a sajtóban is fellelhető, a *Magyar Nemzet* 1899. december 15-én rövid cikkben adott hírt egy Schneller Istvánt támogató kolozsvári diáktüntetésről:

„Schneller István, a kolozsvári egyetem pedagógiai tanára, a »Magyar Pedagógia« októberi füzetében egy nagy készütségre valló és' felette elmés cikket irt a tanárképzésről, elmésen és objektiven bírálva a Herbart-Ziller-Rein rendszert. Ezt ő előtte mások is megtették, Németországban előfordult (szem-

és fültanu vagyunk rá), hogy magában Jenában a szünidei tanítói kurzuson erősen és élesen bíráló előadást tartott az egyik tanár Herbárt etikájáról és az arra alapított nevelési rendszerről s ezen maga Rein is jelen volt. Ez tehát nem nagy bűn. Schnellernek ugyancsak a »Magyar Pedagógiá«-ban, a novemberi számban (mely azonban csak a napokban jelent meg) Waldapfel János, a mintagimnázium tanára válaszolt; olyan éles hangon, szinte elkeseredve felel, hogy nem csoda, ha komoly, tudományos vitához nem illőnek találták Schnellernek kolozsvári hallgatói s mint onnét értesítenek, megtámadott tanáruk mellett tüntettek. Az első számú termet tegnap a kar hallgatói zsúfolásig megtöltötték, a hol dr. Schneller István szokta megtartani előadását. Belépésekor hatalmas éljenzés hallatszott. Ezután Schneller egyik tanítványa szólalt fel s biztosítá a nemcsak népszerű, de szeretett tanárt arról, hogy ideális és a jövő nemzedékek szellemi fejlődésére oly végtelenül fontos törekvéseiben maga mellett fogja látni a fiatal tanárnemzedék nagy részét. Schneller professzor meghatva mondott köszönetét a jóleső lelkes tüntetésért, a miben annak bizonyítékát látja, hogy tanításai nem maradtak gyümölcstelenek. Biztosította hallgatóit arról, hogy az ő elismerésük és méltánylásuk a legnagyobb jutalom s hogy semmiféle támadás nem fogja eltántorítani a jónak és igaznak megismert irány követésétől. A szűnni nem akaró éljenzés után megtartotta rendes előadását, a melyben Comeniuszal foglalkozott (Magyar Nemzet, 1899:22).

A tüntetésen Imre Sándor nem lehetett ott, mert előző évben vette át német-magyar szakos középiskolai tanári diplomáját és doktori levelét, s az azt követő két évben Németországi egyetemeken (Heidelberg, Lipcse, Strassburg, Berlin, Jéna) járt tanulmányúton, de mint látjuk, a tanítómestere ellen folytatott hadjárat őt is megviselte.

A polémia részvevői 1899 decemberében még két nyilatkozatot is kiadtak a folyóiratban, amelyekben elhatárolódtak egymástól, és mindketten tartották magukat a korábban leírtakhoz” (Magyar Pedagógia 1899:634).

Összegzés

A fentiek alapján megállapítható, hogy az elsődleges, különösen publikálatlan források a kvalitatív nevelési emlékezetkutatások megfelelő forrásanyagaként számos feltáratlan adatot tartalmaznak a jövő kutatói számára. A dokumentumelemzés árnyalja mind a neveléstörténetre, mind az azzal kapcsolatos egyéb diszciplínákra, jelen írásunk esetében a magyar irodalomtörténetre vonatkozó ismereteinket. Esettanulmányunk mikrotörténeti biográf elemzést követően Imre Sándor pedagógusnak és Pintér Jenő irodalomtörténésznek az Országos Széchényi Könyvtár állományában fellelhető levelezése kontextusában betekintést enged a Magyar Pedagógiai Társaság és folyóirata, a Magyar Pedagógia működésébe, illetve a kor vezető pedagógiai elitjének szakmai és személyes életterébe a századfordulón és a 20. század első felében.

Irodalom

- [Idősebb] Imre Sándor Gyulai Pálnak (1875): 2. fol., Kolozsvár, 1875. szeptember 25., 2., OSZK, Kt. Levelestár
- A Magyar Paedagogiai Társaság Alapszabálya. *Magyar Paedagogia*, 1(1892), 124–125.
- Benedek András (szerk.) (2011): *A nemzetnevelő Imre Sándor (1877–1945)*. A 2010. október 28-i emlékkonferencia előadásai, BME Műszaki Pedagógia Tanszék, Budapest
- Budai Napló*, 20 (1922) 736. 3.
- Csapó Benő és Pukánszky Béla (szerk.) (1983): *A Magyar pedagógia első száz évének repertórium*. MTA, Budapest
- Gyulay Béla pénztárnok (1899): Hivatalos nyugtázás. *Magyar Pedagógia* 8 (1899), 256.
- Imre Sándor (1939): *Schneller István: 1847–1939*. Országos Középiskolai Tanáregyesület, Budapest
- Imre Sándor (1898): *Alvinczi Péter kassai magyar pap élete*. H.-M.-Vásárhelyi Ny., Hódmező-Vásárhely
- Imre Sándor (1904): *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről*. Politzer, Budapest
- Imre Sándor (1909): *Eötvös nem a múlté*. Stief Nyomda, Kolozsvár
- Imre Sándor (1935): *A neveléstudomány magyar feladatai*. Szeged, Ferencz József-Tudományegyetem Barátainak Egyes. (Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hung. Franciscosephinae Sectio phil.)
- Imre Sándor Pintér Jenőnek (1913), 1. fol, Budapest, 1913. április 2., 1., OSZK, Kt. Levelestár
- Imre Sándor Pintér Jenőnek (1913): 1. fol, Budapest, 1913. április 2., 1., OSZK, Kt. Levelestár
- Imre Sándor Pintér Jenőnek (1930): 2. fol, Budapest, Tapolcafürdő (Miskolc), 1930. szeptember [?] 1-2., OSZK, Kt. Levelestár
- Imre Sándor Pintér Jenőnek (1940): 4. fol, Budapest, 1940. február 15., 1., OSZK, Kt. Levelestár
- Imre Sándor Pintér Jenőnek, (1932), 3. fol, Budapest, 1932. december 6., 1., OSZK, Kt. Levelestár
- Imre Sándor Pintér Jenőnek, 4. db., 6 fol., OSZK, Kt. Levelestár
- Juhász Gyula (1918): Négyessy órák. In: *Szeged és Vidéke*, 17(1918), 101. 3.
- Kornis Gyula (1921): *Kultúrpolitikánk irányelvei*. Athenaeum Ny., Budapest
- Kornis Gyula (1935): *Gyászbeszéd Fináczy Ernő felett*. MTA Emlékbeszéd. 1935. 2. sz. 271–273.
- Kornis Gyula (1935): Imre Sándor, *Magyar Pedagógia* 44. (1935), 141–144.
- Mák Mihály (1971): Az ellenforradalmi rendszer [sic] közoktatás- és neveléspolitikai programjának néhány elméleti problémája (Adalékok a neonacionalizmus pedagógiai programjának feldolgozásához). In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Nova series*; Tom. 9., 32.
- Martinkó József (2005): Imre Sándor erkölcsi nevelésről vallott nézetei napjainkban. In: *Az erkölcs szépsége: a kaposvári Erkölcs-, Művészetfilozófiai és -nevelési Konferencia előadásai*, 2003. augusztus 27-29, szerk. Czirják József et al., Kaposvár, Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, 2005, 364–378.

- Nádasi Mária (1993): *A dokumentumelemzés. Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe* In: Falus Iván (szerk.) Keraban, Budapest
- Négyesy László (1918): Egy régi magyar kultúrpolitikusról. *Magyar Paedagógia*, 10 (1901), 595–605.
- Négyesy László (1983–1900): Imre Sándor (1820–1900). *A Pallas nagy lexikona*, Budapest, Pallas, IX. 600.
- Nyilatkozat Schneller Istvántól és Waldapfel Jánostól (1899) *Magyar Pedagógia* 8. 11., 634.
- Pintér Jenő (szerk.) (1930–1941): *Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete: Tudományos rendszerezés*, Budapest, Stephaneum Ny.
- Pintér Jenő (szerk.) (1931): *Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából*, Magyar Irodalomtört. Társ, Budapest
- Pukánszky Béla (1995): Imre Sándor neveléstana. In: *Imre Sándor: Neveléstan: Bevezetés az iskolai nevelés munkájába*, OPKM, Budapest
- Pukánszky Béla (1997): Heksch Ágnes, *Pedagógiai Lexikon*, 1. köt. Budapest
- Pukánszky Béla (2002): Reformpedagógia Szegeden a két világháború között. In: Németh András (szerk.) *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 101–120.
- Pukánszky Béla (2003): A magyar neveléstudomány kialakulása és fejlődése 1948-ig. In: Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla (szerk.). *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris, Budapest
- Pukánszky Béla (2003): Oktatásügy és pedagógia 1919–1945 között. In: Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla (szerk.): *Neveléstörténet: bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris, Budapest
- Rácz Gyula (1903): Imre Sándor: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről. *Magyar paedagógia*, 12 (1903), 635–637.
- Ronkoviczné Faragó Eszter (2001): Imre Sándor szerepe a magyar iskolatörténetben. In: Radnainé Szendrei Julianna (szerk.): *Ezredforduló, műveltségkép, kisgyermekkorai nevelés: a Budapesti Tanítóképző Főiskolán a Tudomány Napja alkalmából 1999. november 3–4-én rendezett konferencia előadásai*, Trezor, Budapest, 165–170.
- Ronkoviczné Faragó Eszter (2002): Imre Sándor nézetei a reformpedagógiáról. In: *Reformpedagógia-történeti tanulmányok: európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Szerk. Németh András, Osiris, Budapest, 92–100.
- S. Heksch Ágnes (1969): *Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Schneller István (1899): A tanárképzésről. *Magyar Pedagógia* 8. 417–450.
- Schneller István és Imre Sándor tanterveméleti törekvései (1984): *Válogatott írások*, szerk., bev. és jegyzetekkel ell. Ravasz János, OPI, Budapest

- Szokolszky Ágnes (szerk.) (2009): *A lélektan 80 éves története a Szegedi Egyetemen, 1929–2009.* JATEPress, Szeged
- Szűts-Novák Rita (2019): Idősebb Imre Sándor Budapesti Szemlében megjelent neveléstanának előremutató gondolatai. In: Karlovitz János Tibor és Torgyik Judit (szerk.) *Szaktódszertani és más emberközpontú tanulmányok.* Révkomárom, International Research Institute s.r.o. 419–427.
- Tóth Gábor (1899): Imre Sándor és a Paedagogium. *Magyar Pedagógia* 98. (1998), 2. szám, 99–122.
- Tüntetés a kolozsvári egyetemen (1899): *Magyar Nemzet*, 1899. december 15, 18. (1899), 346. 22.
- Waldapfel János (1899): A tanárképzésről és egyebekről. *Magyar Pedagógia* 8. (1899), 9., 497–536.
- Walser, Martin (2004): *Szökőkút.* Európa, Budapest
- Waldapfel János (1899): A gyakorlógymnasium feladatai. *Magyar Pedagógia* 8. (1899), 10., 578–579.
- XXXIII. nagygyűlés 1925. március 21-én. *Magyar Pedagógia* 34. (1925), 69–78.

*A munka megszületését az EFOP-3.6.1.-16-2016-00001
„Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az
Eszterházy Károly Egyetemen” pályázat támogatta.*